

بسم الله الرحمن الرحيم

آسیای میانه زیر ضربات سه چکش کوبنده

(ترجمه)

آسیای میانه (ازبیکستان، قزاقستان، قرغیزستان، تاجیکستان و ترکمنستان) امروز در نقطه‌ای سرنوشت‌ساز از تاریخ معاصر خود ایستاده است. این منطقه که طی قرن‌ها، چهارراه تمدن‌ها و گذرگاه کاروان‌ها، ارتش‌ها و امپراتوری‌ها بوده، اکنون به منطقه‌ای بدل شده که میان سه قدرت بزرگ جهانی محاصره گردیده است؛ قدرت‌هایی که بر سر نفوذ، منابع و گذرگاه‌های استراتژیک آن با یکدیگر رقابت می‌کنند.

این قدرت‌ها عبارت‌اند از: روسیه از شمال، چین از شرق و آمریکا از غرب؛ سه چکش عظیمی که با شدت متفاوت از یکدیگر بر پهنه‌ای این جغرافیایی شکننده فرود می‌آیند؛ پهنه‌ای که تا کنون نتوانسته به توازی دست یابد تا با آن امنیت، هویت و منافع ملت‌هایش را حفظ کند.

اولاً) توضیح مختصری در مورد منابع طبیعی منطقه

۱. ازبیکستان؛ بازیگر محوری در آسیای مرکزی:

اهمیت ژئوپولیتیکی و اقتصادی: ازبیکستان در قلب آسیای میانه قرار دارد و تنها سرزمینی است که همه‌ی گذرگاه‌های تجاری و مسیرهای منطقه‌ای را به یکدیگر پیوند می‌دهد. این سرزمین پرجمعیت‌ترین واحد سیاسی منطقه و از نظر جغرافیایی نزدیک‌ترین آن‌ها به افغانستان است و به عنوان کانون شبکه‌های ترانزیتی، حمل‌ونقل، منابع آب و انرژی نقش محوری ایفا می‌کند.

معادن و منابع طبیعی: ازبیکستان از غنی‌ترین سرزمین‌های آسیای میانه از نظر معادن و منابع طبیعی به‌شمار می‌رود و این حوزه یکی از ستون‌های اصلی اقتصادی این سرزمین است. در ادامه، مهم‌ترین این منابع به‌صورت جامع آمده است:

منابع انرژی

نفت و گاز: ازبیکستان در میان سرزمین‌های پیش‌رو آسیای میانه از نظر ذخایر گاز طبیعی قرار دارد.

زغال‌سنگ: دارای ذخایر قابل توجه است.

معادن

طلا و فلزات چندگانه: ازبیکستان در زمره‌ی پنج سرزمین بزرگ تولیدکننده‌ی طلا در جهان قرار دارد.

اورانیوم: ازبیکستان یکی از بزرگ‌ترین ذخایر اورانیوم جهان را در اختیار دارد.

مس و سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی: یشم، عقیق، لاجورد، اونیکیس و مانند آن.

مواد ساختمانی: مواد مورد نیاز صنعت سمنت، سنگ آهک، گچ و مرمر.

۲. قزاقستان: گول ژئواقتصادی

اهمیت ژئوپولیتیکی: قزاقستان از نظر مساحت بزرگ‌ترین سرزمین آسیای میانه است، بزرگ‌ترین ذخایر نفت و اورانیوم منطقه را در اختیار دارد و حدود ۷۰ درصد از مسیرهای ترانزیتی چین به اروپا از خاک آن عبور می‌کند.

معادن و منابع طبیعی در قزاقستان: قزاقستان از غنی‌ترین سرزمین‌های آسیای میانه از نظر معادن و منابع طبیعی به‌شمار می‌رود و با در اختیار داشتن ذخایر عظیم، در زمره‌ی مهم‌ترین تولیدکنندگان انرژی و مواد معدنی در جهان قرار دارد.

منابع انرژی

نفت: قزاقستان از سرزمین‌های بزرگ در ذخایر و تولید نفت است و نقش مهمی در بازار جهانی نفت ایفا می‌کند.

گاز طبیعی: بخش عمده‌ی گاز همراه با استخراج نفت تولید می‌شود.

زغال‌سنگ: قزاقستان در میان ده سرزمین نخست جهان از نظر ذخایر زغال‌سنگ قرار دارد.

معادن

اورانیوم: قزاقستان بزرگ‌ترین تولیدکننده‌ی اورانیوم در جهان است.

مس و سنگ آهن: قزاقستان دارای ذخایر عظیم سنگ آهن است.

کرومیت (سنگ معدن کروم): قزاقستان از بزرگ‌ترین سرزمین‌های جهان از نظر ذخایر کرومیت به‌شمار می‌رود.

فلزات گران‌بها و عناصر نادر

طلا و نقره: معدن واسیلیکوفسکوی؛ از بزرگ‌ترین معادن طلا در جهان است.

عناصر نادر: بریلیم، تانتالوم، نیوبیوم.

مواد ساختمانی: شامل سنگ آهک، گرانیت، مرمر، گچ، ریگ و جغل که در مقادیر فراوان در سراسر این سرزمین یافت می‌شود.

۳. قرغیزستان

اهمیت ژئوپولیتیکی و اقتصادی: قرغیزستان از نظر اقتصادی سرزمینی کوچک و فاقد دسترسی دریایی است، اما به‌دلیل موقعیت استراتژیک خود در میان قزاقستان، چین و ازبیکستان، جایگاهی مهم در معادلات منطقه‌ای دارد.

معادن و منابع طبیعی در قرغیزستان: قرغیزستان سرزمینی کوهستانی است که از برخی معادن مهم، به‌ویژه طلا، برخوردار است و علاوه بر آن، منابع دیگری نیز دارد که از نظر اقتصادی و استراتژیک دارای ارزش قابل توجه‌اند.

طلا (مهم‌ترین منبع این سرزمین): قرغیزستان از غنی‌ترین سرزمین‌های آسیای میانه از نظر ذخایر طلا به‌شمار می‌رود.

زغال‌سنگ: این سرزمین دارای ذخایر زغال‌سنگ است که عمدتاً برای تأمین مصرف داخلی استفاده می‌شود.

آنتیموان و جیوه: قرغیزستان در آسیای میانه به ذخایر آنتیموان (سرمه) شهرت دارد.

فلزات نادر (فلزات استراتژیک): شامل مجموعه‌ای از عناصر دارای اهمیت صنعتی مانند بریلیم، بیسموت، تنگستن و مولیبدن.

سرب، روی و فلزات کوهستانی

سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی: کوه‌های قرغیزستان به داشتن انواع گوناگون سنگ‌ها شهرت دارند؛ از جمله یشم (نفرایت)، لاجورد، اوپال، تورمالین و کریزوپراز.

مواد ساختمانی: شامل مرمر، گرانیت، سنگ آهک و مواد خام صنعت سمنت، همچون ریگ و جغل که در بیشتر دره‌ها یافت می‌شود.

۴. تاجیکستان

اهمیت ژئوپولیتیکی و اقتصادی: تاجیکستان دارای مرزی طولانی با افغانستان به طول حدود ۱۳۰۰ کیلومتر است و از منابع عظیم آب در رشته‌کوه‌های پامیر برخوردار می‌باشد؛ عاملی که به این سرزمین جایگاهی حساس در معادلات امنیتی و انرژی منطقه می‌دهد.

سرمایه‌های معدنی در تاجیکستان: تاجیکستان از تنوع قابل توجهی در منابع معدنی برخوردار است و بخش معدن یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی این سرزمین به‌شمار می‌رود. برجسته‌ترین این دارائی‌ها عبارت‌اند از:

طلا: تاجیکستان از سرزمین‌های غنی از نظر ذخایر طلا محسوب می‌شود.

نقره: این سرزمین دارای ذخایر بزرگ نقره است و در زمره‌ی سرزمین‌هایی قرار دارد که برخی از بزرگ‌ترین معادن نقره جهان را در اختیار دارند.

آلومینیوم (بوکسیت): با وجود محدود بودن ذخایر بوکسیت، تاجیکستان به‌دلیل میزبانی بزرگ‌ترین کارخانه تولید آلومینیوم در آسیای میانه شهرت دارد؛ کارخانه «تالکو» که برای تولید به واردات مواد خام متکی است.

زغال‌سنگ: در این سرزمین در مقادیر زیاد یافت می‌شود و از منابع مهم انرژی به‌شمار می‌رود.

اورانیوم: تاجیکستان دارای ذخایر اورانیوم به‌جامانده از دوره‌ی شوروی است که از مهم‌ترین معادن استراتژیک این سرزمین محسوب می‌شود.

فلزات نادر: از جمله آنتیموان، جیوه، سرب، روی و تنگستن که از منابع معدنی مهم مورد استفاده در صنایع گوناگون به‌حساب می‌آیند.

۵. ترکمنستان

اهمیت ژئوپولیتیکی و اقتصادی: ترکمنستان با افغانستان مرز مشترک دارد و به‌دلیل موقعیت استراتژیک خود در پروژه‌ی خط لوله‌ی گاز TAPI از جایگاهی مهم در معادلات انرژی منطقه برخوردار است.

سرمایه‌های معدنی در ترکمنستان: ترکمنستان از سرزمین‌های غنی از نظر ثروت‌های طبیعی، به‌ویژه منابع نفت و گاز، به‌شمار می‌رود. مهم‌ترین این سرمایه‌ها عبارت‌اند از:

گاز طبیعی: ترکمنستان یکی از بزرگ‌ترین ذخایر گاز طبیعی جهان را در اختیار دارد.

نفت: این سرزمین دارای چاه‌ها و پالایشگاه‌های نفتی بزرگ در سواحل دریای خزر و مناطق نزدیک به قره‌باغ می‌باشد.

یُد و بروم: ترکمنستان از سرزمین‌های پیش‌تاز جهان در تولید یُد و بروم محسوب می‌شود.

همان‌طور که می‌بینیم، نمک و گوگرد: مقادیر قابل توجهی گوگرد در میدان‌های گازی یافت می‌شود که از منابع مهم برای صنایع کیمیایی به‌شمار می‌رود.

مواد ساختمانی: از جمله ریگ، جغل، مرمر، دولومیت، سنگ آهک و مواد اولیه‌ی تولید سمنت.

ثانیاً) توضیح این سه چکش:

۱. چکش روسی؛ میراث امپراتوری (تزار/ شوروی) و تلاش برای بازگرداندن اقتدار گذشته: روسیه خود را سرپرست تاریخی آسیای میانه می‌داند؛ پس از نزدیک به سه قرن سلطه‌ی تزارها و سپس دوره‌ی شوروی، مسکو این منطقه را بخشی از «حوزه‌ی حیاتی» خود تلقی می‌کند. بر همین اساس، از مجموعه‌ای از ابزارها برای تثبیت نفوذش بهره می‌گیرد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

فشار امنیتی و نظامی از طریق سازمان پیمان امنیت جمعی. (CSTO)

نفوذ زبانی و فرهنگی با تداوم کاربرد زبان روسی، وابستگی اقتصادی از مسیر نیروی کار مهاجر، خدمات بانکی و بخش انرژی.

با آن‌که سرزمین‌های آسیای میانه از سال ۱۹۹۱م به استقلال دست یافته‌اند، مسکو همچنان به این منطقه به مثابه «حیاط خلوت» خود می‌نگرد؛ فضایی که به‌زعم کرملین، دیگران حق نفوذ و رخنه در آن را ندارند.

روابط سرزمین‌های آسیای میانه با روسیه:

ازبیکستان: سیاست عمل‌گرایانه و بدون جانبداری رسی در پیش گرفته است؛ بیش از دو میلیون نیروی کار مهاجر از این سرزمین در روسیه حضور دارند و ازبیکستان در حوزه‌ی انرژی، به‌ویژه گاز و انرژی هسته‌ای، به روسیه وابستگی دارد.

قزاقستان: با داشتن طولانی‌ترین مرز زمینی با روسیه (حدود ۷۵۰۰ کیلومتر)، همواره در معرض نفوذ تاریخی و ساختاری مسکو بوده است؛ نیروهای روسی نقش مهمی در پشتیبانی از امنیت داخلی این سرزمین ایفا می‌کنند.

قرغیزستان: ارتش این سرزمین به روسیه متکی است و یکی از پایگاه‌های نظامی روسیه در خاک آن وجود دارد؛ نفوذ سیاسی و اقتصادی مسکو در قرغیزستان همچنان پررنگ است.

تاجیکستان: میزبان پایگاه نظامی روسیه موسوم به «۲۰۱» است و بخش عمده‌ای از امنیت آن به روسیه وابسته می‌باشد؛ همچنین نیروی کار مهاجر تاجیک در روسیه یکی از عوامل تقویت نفوذ مسکو به‌شمار می‌رود.

ترکمنستان: نفوذ روسیه در این سرزمین محدود است و ترکمنستان سیاست بی‌طرفی کامل را دنبال می‌کند.

۲. چکش چینی؛ اقتصاد قبل از جغرافیا: همان‌طور که روسیه بر تاریخ تکیه می‌کند، چین بر قدرت مطلق اقتصادی اتکا دارد؛ به‌گونه‌ای که با ابتکار «کمربند و راه»، به بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار در جاده‌ها، خطوط راه‌آهن، بنادر خشکی، انرژی، معادن و بخش ارتباطات در آسیای میانه بدل شده است.

مهم‌ترین ابزارهای پکن عبارت‌اند از:

- قرض‌های کلان که وابستگی مالی ایجاد می‌کند.
- سرمایه‌گذاری‌های استراتژیک در نفت، گاز و اورانیوم.
- فشار نرم از مسیر فرهنگ، بورسیه‌های آموزشی و نفوذ تجاری.

چکش چینی یک ویژگی متفاوت دارد: بی‌صدا عمل می‌کند، اما در عمق پیش می‌رود و ساختار اقتصادی منطقه را از درون دگرگون می‌سازد.

۳. چکش امریکایی؛ رقابت ژئوپولیتیک و پُرکردن خلأ: امریکا پس از سال ۲۰۰۱ م با شعار «مبارزه با تروریسم» با قدرت وارد آسیای میانه شد؛ اما حضور واقعی آن ماهیت ژئوپولیتیک دارد که در جلوگیری از بازگشت نفوذ روسیه و مهار گسترش چین به سوی شرق و غرب خلاصه می‌شود.

مهم‌ترین ابزارهای امریکا عبارت‌اند از:

- توافق‌نامه‌های امنیتی محدود
- حمایت سیاسی و رسانه‌ای
- ابتکارهای اقتصادی محدود
- فشار دیپلماتیک از طریق چارچوب C5+1

با آن‌که نفوذ امریکا در مقایسه با روسیه و چین ضعیف‌تر است، اما نقشی موازنه‌گر ایفا می‌کند و مانع شکل‌گیری یک قطب مسلط واحد بر منطقه می‌شود. این منطقه میان بی‌طرفی تحمیلی و جست‌وجوی هویت در برابر این سه قدرت قرار دارد. سرزمین‌های آسیای میانه خود را ناگزیر از اتخاذ سیاست «بی‌طرفی مثبت» یا «توازن میان محورها» می‌یابند.

اما بی‌طرفی در برابر روسیه به دلیل تاریخ، زبان و پیوندهای اقتصادی دشوار است.

بی‌طرفی در برابر چین به سبب سرمایه‌گذاری‌های کلان و وابستگی تجاری آسان نیست.

بی‌طرفی در برابر امریکا به دلیل نیاز به توسعه جهانی و مشروعیت سیاسی، چالش‌برانگیز است.

در سایه این پیچیدگی، هویت اسلامی و فرهنگی ملت‌های این منطقه همچنان عنصری است که برای یافتن فضایی برای تنفس، میان این چکش‌های متصادم تقلا می‌کند.

سخن پایانی:

توصیف آسیای میانه بر این‌که «زیر ضربات سه چکش کوبنده گرفتار شده است» صرفاً یک تعبیر ادبی نیست، بلکه بازتاب یک واقعیت استراتژیک است. این منطقه با چالش سرنوشت‌ساز روبه‌رو است: آیا همچنان به حیث میدان رقابت قدرت‌های بزرگ باقی خواهد ماند؟ یا به محوری مستقل تبدیل می‌شود که بر قدرت درونی خود تکیه می‌کند، جهازهایش را می‌سازد، سرمایه‌هایش را به درستی به کار می‌گیرد و آینده‌اش را دور از فشارهای بی‌گانه رقم می‌زند؟

نویسنده: احمد هادی

نوشته شده برای دفتر مطبوعاتی مرکزی حزب التحریر

مترجم: محمد علی مطمئن